

Hamneda gamla kyrkogård

Sunnerbo kontrakt

Växjö stift

Thomas Lissing
Smålands museum rapport 2007:112

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Hamneda gamla kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 11
Sammanfattande bedömning och karaktär	sid 15
Ordförklaringar	sid 17

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svensgård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkor, tumbor och hållar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Värend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärgning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdatt att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvlige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinariedöme bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömen upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

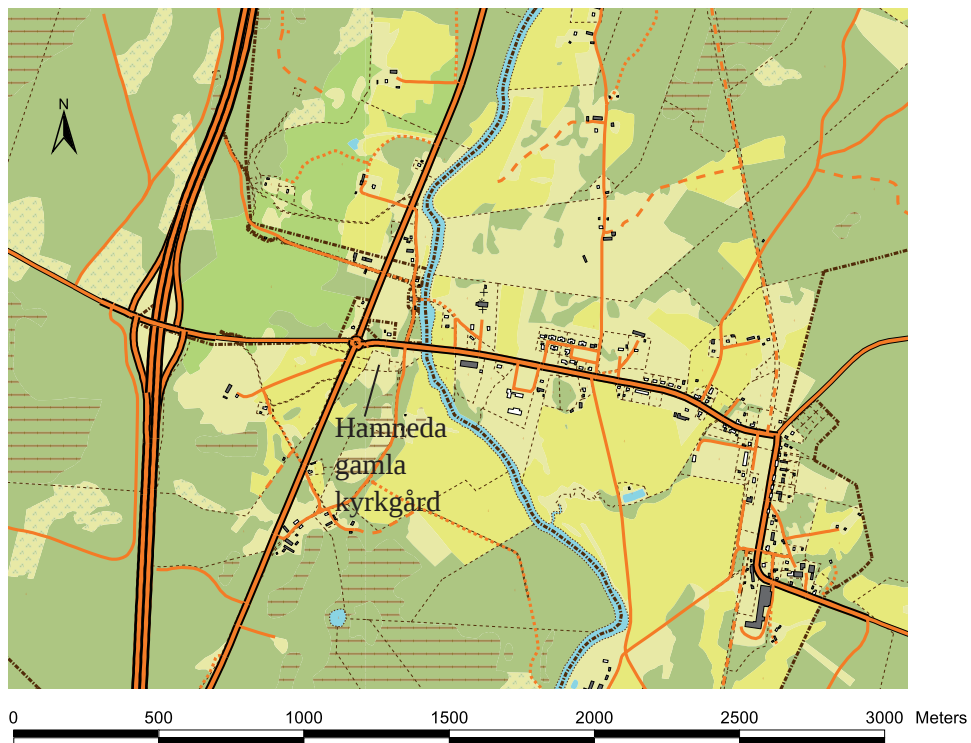
Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tveta, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millennieskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

HAMNEDA GAMLA KYRKOGRÅRD

Hamneda by ligger i Hamneda socken, Sunnerbo kontrakt, Ljungby kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

Vy över Hamneda ödekyrkogård sedd från öster

HAMNEDA GAMLA KYRKOÅRD

Kyrka och kyrkomiljö

Kyrkogården med sin ruin av den gamla kyrkan ligger längs den gamla riksvägen söder om Ljungby, en bit väster om själva Hamneda samhälle. Den är placerad på en höjd i landskapet, med utsikt över våtmarker, odlad mark och skog. Strax intill flyter Lagan och närmast kyrkan även ett mindre vattendrag.

Kyrkogårdens historik

Den gamla kyrkan i Hamneda uppfördes troligen redan på 1100-talet. Enligt uppgift har det innan dess stått en träkyrka på samma plats, rester av denna återfanns vid en arkeologisk utgrävning 1936.

Den lilla stenkyrkan var en försvarskyrka, med ett centraltorn placerat mellan långhuset och det östorienterade koret. Kyrkklockorna hängde dock i en separat klockstapel.

Kyrkan och dess omgivande kyrkogård förlades på en hög naturlig kulle, med utsikt över landskapet och med bra kontroll över den närliggande landsvägen. Strax intill flyter Lagan och ett av dess mindre biflöden. Över båda går gamla vackra stenbroar, den mindre av dem precis nedanför kyrkogårdens östliga entré.

Det är mer än hundra år sedan kyrkobyggnaden revs, efter att Hamneda nya kyrka uppförts på 1890-talet i närheten, och kyrkogården står nu öde. På toppen av kullen finns resterna kvar, en låg ruin vars västra del är helt borta. Runt den ligger högar av sten från den forna kyrkan, nu övervuxna av gräs. Sydöst om kyrkoruinen finns i gräset resterna av en fyrkantig stensättning, som troligen utgjort klockstapelns grund.

Ett antal gravstenar flyttades med till den nya kyrkogården när den invigdes, medan andra såldes som byggmaterial till lokalbefolkningen. Ett fåtal står ännu kvar på den gamla begravningsplatsen, koncentrerade till dess södra sida.

Nya Dagligt Allehanda skrev den 22 december 1896: ”Af Hamneda gamla kyrka qvarstår ännu i hela sin höjd den ena korgafveln. Rester af kyrkan i öfrigt, bestående af sten och murbruk, äro spridda kring den till ytterlighet vanvårdade kyrkogården, som numera nära nog utgör ett enda stenrös. Det hela förtär en bedröflig syn, som om sjelfva de gamla lutande grafstenarne klagade öfver denna vandalism.”

Händelsehistorik

- 1674 Kyrkoport av trä byggs vid den norra murens ingång
- 1695 Kyrkoport av trä byggs vid den södra murens ingång
- 1706 Den norra kyrkoporten repareras
- 1749 Både norra och södra kyrkoportarna byggs om
- 1759 Solur sätts upp på kyrkogården
- 1764 Kyrkogårdsmuren repareras
- 1769 Den norra sidan av kyrkogården tas i bruk
- 1789 Kyrkans försvarstorn tas ned
- 1811 Två äldre gravstenar tas till reparation av kyrkans murar
- 1830 Beslut tas om att börja gräva gravar i nord-sydliga linjer
- 1831 Den östra kyrkoporten tas bort
- 1869 De norra och södra ingångarna muras igen
- 1882 Kyrkostämman beslutar om ny kyrka
- 1892 Den nya kyrkan invigs
- 1893 Den gamla kyrkan säljs ut och sprängs med dynamit
- 1936 En arkeologisk utgrävning görs och grundmurarna konserveras

Äldre fotografier

Det troligtvis enda fotografiet av Hamneda gamla kyrka togs i början av 1890-talet, precis innan byggnaden revs. Det är intressant av den anledningen att det visar den gamla kyrkan sedd sydväst ifrån, med den precis nyuppförda större kyrkan i bakgrunden. Av detta foto kan man utläsa att landskapet var betydligt mer öppet och att det i princip saknades buskar och träd på kyrkogården. Där syns också det stora inklädda klocktornet vid kyrkans sydöstra hörn. Vid den östra ingången syns låg träbebyggelse i form av två mindre hus.

På fotografier tagna 1936 – innan utgrävningarna och konserveringen av kyrkoruinen startade – kan man se att kyrkogården är i det närmaste igenväxt. Troligen gjorde man i samband med detta arbete även en rejäl uppreisning i växtligheten och begränsade antalet träd och buskar på platsen.

Hamneda kyrka fotograferat i början av 1890-talet, strax innan byggnaden revs.

Kyrkogården sedd från öster, med ruinen på toppen

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Allmän karaktär

Eftersom kyrkan är riven och kyrkogården inte använts på länge kan den betecknas som ödekyrkogård. Här sker inga gravsättningar och man upprätthåller inte heller samma standard som på en kyrkogård i bruk. Tillgängligheten är begränsad på grund av den ojämna terrängen och den vilda växtligheten. Gräset slås någon gång per år för att hålla slyet nere, men i övrigt sker inget särskilt underhåll.

Kyrkogården är mer att betrakta som en lokalhistorisk sevärdhet. Skyltar visar vägen från landsvägen och nedanför kyrkogården finns en informationsskylt som kortfattat berättar om den forna kyrkans historia. Genom denna och ett besök uppe vid ruinen kan besökaren bilda sig en egen uppfattning om hur platsen en gång sett ut.

Omgärdning

Hela kyrkogården, som är relativt kvadratisk till formen, omgärdas av en mur. Den består av kallmurad obearbetad natursten och är relativt kraftig och rak. Den följer den kuperade terrängen och växlar därmed i höjd mellan en halv meter och drygt en meter.

Kyrkogårdsmurens grindar i det sydöstra hörnet.

Kyrkoruinen på kyrkogårdens topp. Korets murar och altaret syns.

Ingångar

I den östra sidans sydliga hörn finns en öppning i muren. Här står en dubbel grind av svartmålat smidesjärn. De runda grindstolparna är också av svartmålat järn.

Tidigare har funnits även en ingång i söder och en i norr, av vilka man kan se spår av i muren. Samtliga försågs på 1600-talet med stigluckor, vilka dock revs under 1800-talet. Samtidigt murades de norra och södra öppningarna igen.

Vegetation

Hela kyrkogården är täckt av ängsvegetation. Olika gräsarter samsas med blommor och spirande sly. Även rasmassorna intill kyrkoruinen har med åren täckts av gräsmatta.

Längs muren löper en krans av olika arter lövträd. På kyrkogården växer även ett flertal stora lövträd, som rönn, björk och lönn. Här finns också en större tuja och ett par kraftiga syrébestånd.

Gångsystem

Det finns inga gångar på kyrkogården, inte heller någon synlig indelning i kvarter. Från grinden i öster löper en smal upptrampad stig som går snett över kyrkogården upp till ruinen.

Gravvårdstyper

Det finns åtminstone nio kvarvarande gravvårdar på kyrkogården, varav de flesta är koncentrerade till området precis söder om kyrkoruinen. En av gravvårdarna befinner sig intill muren i det sydvästra hörnet av kyrkogården och ytterligare en strax nordväst om ruinen. Flera av dem är i förfallet skick och är mer eller mindre otydbara. Följande gravvårdar finns på kyrkogården.

Ekbladsornamenterad sten med marmorplatta och gjutjärnsstaket, från 1800-talets andra hälft.

Högre rest diabassten, familjegrav från 1882

Högre rest sten, troligen av granit, utan läsbar text.

1. Ekbladsornamenterad skulpterad sandsten med vit marmorplatta på framsidan. Liten stenram med staketsektioner av gjutjärn. Marmorplattan är krossad och delvis försvunnen, men det går att läsa ut att den gravsatta hette Hermine von Blessingh, och var född Breitsprecher år 1832. Ett citat på tyska följer, varav merparten är borta. Troligtvis saknas ett kors ovanpå stenen.
2. Högre rest smal diabassten med svagt spetsig topp. På den går att läsa: Hemmansäg. P. E. Nilssons Hånjarp Familjegrav 1882.
3. Högre rest smal grå sten med spetsig topp. Texten helt oläslig.
4. Högre rest grå sten med avsmalnande topp och textplatta i vit marmor. Möjligtvis är även resten av stenen i marmor. Överst saknas ett stenkors. Texten i lågre lief lyder:
JOH. NILSSON 1821 – 1886, HUSTRUN KRISTINA 1828 – 1878, DOTTERN INGRID, HÄLLORNA.

Högre rest sten från 1878 med marmorplatta och text i lågre lief

Sönderslagen, tidigare monumental, sten med längre citat

Överst till vänster: Överväxt grusgrav med klassicistiskt utformad diabassten från 1876.

Ovan: Liten diabashäll från 1891.

I mitten: Skrovlig och rundad sten utan synlig text.

Nederst: Enkelt gjutjärnskors med dekoration av trepass.

5. Tidigare monumental sten i klassicistiskt formspråk, nu slagen i flera delar. Endast en mindre bit står på fundamentet. På delarna kan ses en cirkelrund relief samt sidopilastrar. Ett långt citat finns på rundeln, vilket börjar med orden "Se grafven".
6. Överväxt grusgrav med ram och sten i diabas. Stenen är låg och rektangulär med tempelutformning. På framsidan står ingraverat: LARS PETER CARLSSON 1845 – 1880, KATARINA ELISABET 1875 – 1876, ANDERS DANIEL 1880 – 1881.
7. Liten häll i diabas, med texten: HEMMANSÄGAREN SVEN P. JOHANSSON, RYD, 1837 – 1891, JAG VET ATT MIN FÖRLOSSARE LEVER.
8. Högre rundad rödaktig sten som är tunn och har skrovlig yta. Det finns ingen synlig text på stenen.
9. Enkelt gjutjärnskors med trepass på korsarmarna. I högre relief står ett namn skrivet: JENNY.

Byggnader

Det finns inga egentliga byggnader på eller omkring kyrkogården, förutom ruinen på dess topp. Av den gamla kyrkan återstår bottenskiften av de kraftiga murarna, förutom i den västra änden där de är helt borta. I öster är muren omkring en och en halv meter hög och visar tydligt konturerna av koret, centraltornet och långhusets främre del. I koret står ett fristående stenaltare och vid korbågen kan sidoaltarna anas i murverket.

Runt ruinen ligger rasmassor kvar sedan kyrkan sprängdes på 1890-talet. Dessa stenar är numera till stor del övervuxna av gräs och annan växtlighet.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

Hamneda ödekyrkogård har varit ur bruk sedan 1892 då den nuvarande kyrkan invigdes. Både kyrkan och kyrkogården utsattes för kraftig vandalism och kvar lämnades en ruin på en ovårdad ängsmark. 1936 utfördes en mindre arkeologisk utgrävning då grundmurarna togs fram ur rasmassorna och konserverades.

Idag har platsen mer karaktär av ett intressant turistmål än en helgad viloplats. Vägen till ödekyrkogården är tydligt skyltad för förbipasserande och vid dess ingång finns en informationsskylt som berättar om platsens historia.

Ödekyrkogården bör få förbli i detta ganska vilda skick. En minnesplats, en museikyrkogård dit intresserade söker sig för att ta del av platsens förflutna eller bara njuta av utsikten. Mycket av platsens karaktär ligger i att den inte vårdas pietetsfullt som en park eller på något sätt har återställts sedan 1930-talets konservering. Ödekyrkogården bör få förbli intakt.

Det finns inget som hindrar att ruinen används för utomhusvigslar eller liknande, mer än de naturliga förutsättningarna. Detta bör dock göras med försiktighet för att inte nämnvärt öka slitaget på platsen.

ARKIV OCH LITTERATUR

Följande arkiv och litteratur har nyttjas i samband med inventeringen.

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungliga Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Hamneda kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Ljungby kommun, Byggärenden, Hamneda kyrka.

Byhmer, Gunnar, 1937, *Ur Sunnerbos hävder, samt bidrag till Hamneda gamla fästningkyrkas historia.*

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Obelisk

Obeliskens är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejdade livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labrador-granit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlunder började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärlkransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.